

Anne Hudson (1938–2021)

Anne Hudson była postacią niezwykłą. Od lat osiemdziesiątych XX wieku, w kręgach badaczy średniowiecznej literatury angielskiej uchodziła za najwyższej klasy autorytet, a jej prace edytorskie i źródłoznawcze poświęcone lollardzkim tekstom funkcjonowały — i długo będą funkcjonować — jako klasyka gatunku. W życiu zawodowym preferowała czytelnie rękopisów i własny gabinet nad sale wykładowe i konferencyjne. Prywatnie była osobą skromną i wrażliwą, pełną życzliwości i wyrozumiałości. Trawestując słowa Františka Šmahela, można stwierdzić była „królową studiów lollardzkich, a także husyckich”¹, gdyż badania w sposób fundamentalny zmieniły stan wiedzy na temat lollardów, ich historii, doktryny i literatury, a także transmisji pism Wyclifa w późnośredniowiecznych Czechach i ich wpływu na rozwój husytyzmu. Była królową bez dworu i ceremoniałów dworskich, do której niemal każdy badacz mógł mieć łatwy dostęp i która chętnie dzieliła się swoją wiedzą. Jej badania stworzyły nowy i prężnie rozwijający się obszar badawczy — studia lollardzkie (Lollard studies). Wbrew własnym intencjom, Anne Hudson stała się założycielką tej subdyscypliny w obrębie angielskiego literaturoznawstwa i przez niemal półwieku była jej niekwestionowanym liderem, wyznaczając kierunki badań i ich metodologię. Jej uczniowie, obecnie profesorowie na uniwersytetach w Wielkiej Brytanii i w innych krajach, tworzą tzw. „Szkołę Hudson” (Hudson School), kontynuując jej studia nad lollardyzmem i husytyzmem.

Z tym większym zdziwieniem, każdy poszukujący informacji biograficznych o Anne Hudson, zorientuje się, że zarówno w publikacjach drukowanych, jak i dostępnych online, jest ich tak niewiele. W brytyjskiej wersji Wikipedii poświęcony jej artykuł biograficzny liczy niecałą stronę wydruku. Jeszcze skromniejsze są notki umieszczone na stronach internetowych British Academy, której członkiem była ponad 30 lat, czy Early English Text Society, w którego prace była zaangażowana przez niemal pół wieku². Szukając zdjęcia Anne Hudson w internecie, można znaleźć dzie-

¹ Podczas konferencji zorganizowanej w Londynie w czerwcu 1994 roku przez School of Slavonic and Eastern European Studies, Anne Hudson, przedstawiając referat Františka Šmahela, określiła go jako „króla studiów husyckich” (the king of Hussite studies). Dziękując za te słowa, czeski mediewista stwierdził, że „jeśli on jest królem, to Anne Hudson musi być królową” (if I am the king, so you must be the queen).

² Najobszerniejsze, choć i tak bardzo skromne opracowania biograficzne poświęcone Anne Hudson znajdują się na stronach internetowych Lady Margaret Hall (<https://www.lmh.ox.ac.uk/news/memory-professor-anne-hudson-1938-2021-fba>) i St. Hugh's College (<https://www.st-hughs.ox.ac.uk/people/professor-anne-hudson>). Przegląd najważniejszych faktów biograficznych wraz z próbą zwięzłej charak-

siatki fotografii różnych kobiet noszących to imię i nazwisko, ale do oksfordzkiej uczoney należą tylko dwa z nich (przynajmniej tylko te dwa udało mi się odnaleźć). Jedno z nich to czarno-białe zdjęcie zamieszczone na stronach oksfordzkiego Lady Margaret Hall, którego członkiem była przez czterdzieści lat. Drugie zostało wykonane z okazji nadania jej tytułu doktora honoris causa Uniwersytet Karola w Pradze. Pierwsze pochodzi zapewne z archiwum Lady Margaret Hall i wygląda na portretowe zdjęcie, które zwykle składa się u pracodawcy podczas przyjęcia do pracy. Widać na nim pełną młodzieńczego zapału i lekko uśmiechniętą dr Hudson, z której twarzy emanuje energia i pewność siebie. Drugie zdjęcie wykonano w Pradze w 2010 r. Profesor Hudson ubrana w togę z biretem na głowie trzyma w rękach bukiet kwiatów. Na tym zdjęciu nie sprawia jednak wrażenia szczególnie szczęśliwej. Można wręcz odnieść wrażenie, jakby chciała zrzucić ten oficjalny akademicki strój. Brak zdjęć Profesor Anne Hudson nie jest przypadkiem; po prostu nie lubiła się fotografować i unikała obiektywu aparatu.

Na próżno byłoby szukać w sieci wywiadów z tą oksfordzką uczoną, bo takowe — o ile mi wiadomo — nie istnieją. Nawet na okładkach jej książek nie sposób znaleźć jakichkolwiek informacji biograficznych o autorce. Ba, nawet w wydanym w 2005 roku zbiorze studiów ku jej czci brakuje jakiegokolwiek rysu biograficznego, co przecież jest swoistym standardem w takich publikacjach. Jest tam natomiast jej czarno-białe zdjęcie na tle kwitnącego ogrodu i łaciński poemat profesora Georga Rigga, w którym rytmem poezji goliardów została opisana jej kariera i dokonania naukowe³. Te fakty także sporo mówią o Anne Hudson, której nie zależało na sławie, nagrodach i dowodach uznania. Nie dbała o rozgłos i nie lubiła słuchać pochwał na swój temat. Całe jej zawodowe życie wypełniały badania z zakresu średniowiecznego literaturoznawstwa, przede wszystkim poświęcone lollardom i ich tekstom. Tej pasji oddała się bez reszty, realizując konsekwentnie kolejne projekty badawcze i publikacyjne. W swoich studiach w fenomenalny sposób łączyła kompetencje literaturoznawcy, językoznawcy, historyka, a także teologa i filozofa.

Anne Hudson urodziła się 28 sierpnia 1938 roku w Orpington, na przedmieściach Londynu. Jej ojciec był dyrektorem miejscowej szkoły. Po rozpoczęciu bombardowań Londynu, rodzice wysłali Anne na prowincję, do domu jednego z wychowanków szkoły w Orpington⁴. Szkołę średnią ukończyła w Darftford w Kencie. Nie udało mi się znaleźć dodatkowych informacji o rodzinie i środowisku, w którym wyrastała i w którym zdobywała edukację. Pierwsze dostępne informacje dotyczą jej studiów i wczesnej kariery na Uniwersytecie w Oksfordzie, z którym związała w 1957 roku. W wieku 19 lat Anne Hudson rozpoczęła studia na Wydziale Filologii Angielskiej

terystyki jej dorobku naukowego zawiera przygotowany przez jej uczniów nekrolog (obituary), który ukazuje się w „Speculum”. Jestem wdzięczny Profesorowi Kantikowi Goshowi z Uniwersytetu w Oksfordzie za udostępnienie mi tego tekstu.

³ Encomium Anne a Georgio Rigg compositum, w: *Text and Controversy from Wyclif to Bale. Essays in Honour of Anne Hudson*, red. H. Barr, Ann M. Hutchison, Turnhout 2005, s. ix–xii.

⁴ Wspomnienie profesora Ralpha Hanny, emerytowanego wykładowcy uniwersytetu oksfordzkiego i członka Keble College, wieloletniego przyjaciela Anne Hudson, przekazane mi przez prof. Kantika Ghosha.

(English Faculty). Dzięki swojej opiekunce naukowej, dr Pamelii Gradon, zainteresowała się literaturą w języku średnioangielskim (Middle English). Współpraca z Gradon z czasem zaowocowała długoletnią przyjaźnią i przyniosła wspólne projekty badawcze. Związała ją także z St. Hugh's College, gdzie pracowała nad swoim doktoratem. W październiku 1961 roku, po ukończeniu z wyróżnieniem studiów magisterskich (first class honors degree), otrzymała pierwszą pracę jako tutor średnio-wiecznego języka angielskiego w Lady Margaret Hall, którego członkiem była aż do przejścia na emeryturę w 2003 roku. Lady Margaret Hall był wyjątkowym miejscem wśród oksfordzkich college'ów. Założony w 1879 roku, był pierwszym i przez długi czas jedynym college'em dla kobiet.

W 1964 roku Anne Hudson otrzymała stopień doktora na podstawie rozprawy poświęconej kronice Roberta z Gloucester, którą przygotowała pod kierunkiem prof. Normana Davisa (1913–1989), profesora literatury angielskiej na Uniwersytecie w Oksfordzie i jednego z wydawców wielotomowej *Oxford History of English Literature*. Od 1963 roku przez kolejne cztery dekady prowadziła zajęcia uniwersyteckie w English Faculty, obejmujące zarówno zajęcia kursowe z dziejów średnio-wiecznej literatury angielskiej, jak i specjalistyczne wykłady i seminaria poświęcone głównie tekstom lollardzkim. W 1989 roku, w uznaniu jej zasług naukowych, otrzymała własną katedrę profesorską. Obok obowiązków dydaktycznych na Wydziale Filologii Angielskiej wykonywała różne funkcje administracyjne, będąc dyrektorem studiów doktoranckich, a później przewodniczącą Rady Naukowej.

Wraz z rosnącym uznaniem dla jej dorobku otrzymywała członkostwa różnych instytucji naukowych i wyróżnienia. W 1976 roku została wybrana na członka Royal Historical Society, a w 1988 została członkinią British Academy. Dwukrotnie, w latach 1985 i 1991, otrzymała prestiżową Nagrodę im. Izraela Gollancz przyznaną przez British Academy za osiągnięcia w badaniach nad literaturą angielską. W minionym półwieczu była jedną z kluczowych postaci w Early English Text Society, w którym pełniła kolejno funkcje sekretarza naukowego (1969–1982), członka Rady Naukowej (1982–2021) i dyrektora (2006–2011). W ramach serii wydawniczej o tym samym tytule opublikowała kilka swoich edycji tekstów lollardzkich w Middle English. Po przejściu na emeryturę została honorowym członkiem Lady Margaret Hall i St. Hugh's College.

Nie sposób wyobrazić sobie współczesnych, interdyscyplinarnych studiów nad lollardami i ich piśmiennictwem bez krytycznych edycji źródłowych i pionierskich studiów źródłoznawczych Anne Hudson. Jej prace rzuciły nowe światło na dzieje lollardy, a zwłaszcza na okoliczności powstania zespołu tekstów w Middle English, który obejmował zarówno obszerne przekłady Biblii (Wycliffite Bible), komentarze biblijne, kolekcje kaznodziejskie, jak i drobniejsze utwory literackie i polemiczne. Dzięki jej ogromnemu wysiłkowi szereg tekstów lollardzkich otrzymał swoje wydania krytyczne. Chodzi tu w pierwszym rzędzie o pięciotomową edycję cyklu kazań lollardzkich w średnioangielskim (*English Wycliffite Sermons*), przygotowaną wspólnie z Pamelą Gradon⁵.

⁵ *English Wycliffite Sermons*, wyd. i oprac. A. Hudson, P. Gradon, t. 1–5, Oxford 1983–1996.

Pisząc o początku swoich badań nad Wyclifem i jego zwolennikami, Anne Hudson wspominała po latach: „Okolo 1967 roku rozpoczęłam pracę nad poglądami, życiem i pismami Jana Wyclifa, zagadnieniem, które zdominowało moje zainteresowania badawcze...”⁶. To bardzo skromne określenie ogromnego wysiłku, który brytyjska uczona wykonała w ciągu ponad pół wieku swojej pracy naukowej, a której owocem było kilkanaście edycji i monografii, a także niemal 100 artykułów naukowych. Kluczową rolę w ukształtowaniu się zainteresowań Anne Hudson odegrali dr Pamela Gradon i profesor Norman Davis, którzy wprowadzili ją w arkana rzemiosła edytorskiego i pracy z tekstami w języku średnioangielskim. Po doktoracie Hudson rozwijała ten obszar badawczy, osiągając wyżyny sztuki edytorskiej i stając się czołowym autorytetem naukowym w zakresie tekstów lollardzkich. Warsztatowa maestria była znakiem firmowym prac Anne Hudson. Dzięki jej edycjom i studiom analitycznym wiedza na temat lollardów, ich doktryny, organizacji i tekstów byłaby o wiele skromniejsza. Prace Hudson w znaczący sposób pogłębiły stan wiedzy na temat lollardów, a zwłaszcza ich tekstów⁷.

Pierwszą książką Anne Hudson była edycja fragmentów ponad dwudziestu tekstów lollardzkich w średnioangielskim pt. *Selections from English Wycliffite Writings*⁸. Cała edycja została poprzedzona krótkim wstępem, a każdy z wydanych tekstów został zaopatrzony w obszerny komentarz objaśniający. Edycję zamykał glosariusz w Middle English, który pozwalał zrozumieć treść wydanych w tym zbiorze tekstów. Dla kilku generacji studentów podejmujących studia nad lollardyzmem, *Selections from English Wycliffite Writings* stały lekturą obowiązkową i swoistym vademecum wprowadzającym w świat późnośredniowiecznych tekstów religijnych pisanych w j. średnioangielskim.

Rozpoczynając pracę nad późnośredniowieczną wernakularną literaturą lollardów, Hudson wkraczała na obszar słabo rozpoznany, w którym brakowało krytycznych edycji źródłowych. W badaniach nad lollardyzmem dominowało ujęcie historyczne, często podporządkowane celom konfesyjnym i polemicznym. Ukształtowane w XVI wieku spojrzenie na Wyclifa jako pioniera i „jutrzeńkę” reformacji zmitologizowało badania nad jego działalnością i dorobkiem. Z kolei związany z nim ściśle lollardyzm ukazywano jako szeroki ruch kontestacji religijnej, który stanowił oryginalny wkład Anglii w europejską reformację. Historycy pierwszej połowy XX wieku zajmowali się przede wszystkim związkami tego ruchu z Wyclifem i jego rolą w rozwoju postaw antyklerykalnych i wrogich supremacji papieża. Bezskrytycznie uważano Wyclifa za twórcę i przywódcę lollardów, którzy głosili i rozpowszechnili jego doktrynę po całej Anglii. Z Wyclifem powiązano pierwszy przekład Biblii na średnioangielski (tzw. Early Version), uznając, że nie tylko zainicjował on to przełomowe przedsięwzięcie, ale także aktywnie w nim uczestniczył. Z Wyclifa starano się uczy-

⁶ <https://www.st-hughs.ox.ac.uk/people/professor-anne-hudson/>

⁷ Bibliografia prac Anne Hudson do roku 2005 znajduje się w wydanym ku jej czci zbiorze studiów: *A Bibliography of the Published Writings of Anne Hudson*, oprac. G. Trudel, w: *Text and Controversy*, s. 407–414.

⁸ *Selections from English Wycliffite Writings*, wyd. i oprac. A. Hudson, Cambridge 1978.

nić niemal czternastowiecznego Marcina Lutra, który nie tylko pisał komentarze biblijne kwestionujące wykład kościelnych autorytetów, ale także głosił kazania poza murami Oksfordu, a nawet przygotował kolekcje kazań w języku średnioangielskim. Nie odbierając Wyclifowi jego zasług w obszarze teologii i filozofii, i silnego wpływu jego poglądów zarówno na doktrynę angielskich lollardów, jak i czeskich husytów, wszystkie powyżej przywołane stwierdzenia okazały się w dużej mierze wytworem konfesyjnej propagandy.

Badania Anne Hudson odegrały ogromną rolę w procesie odburzowania Wyclifa i przywracania mu należnego miejsca w dziejach kontestacji religijnej późnego średniowiecza. Doprowadziły przede wszystkim do lepszego poznania genezy lollardyizmu, którego doktryna, inspirowana myślą oksfordzkiego uczonego, pod względem organizacyjnym rozwijała się niezależnie od jego działalności. Obok prac Anthony'ego Kenny, Michaela Wilksa, Jeremy'ego Catto, studia Hudson rzuciły nowe światło na związki między Wyclifem a pierwszą generacją akademickich lollardów, na których spoczywał ciężar popularyzacji jego poglądów poza Oksfordem. Oryginalny wkład Hudson w ten nurt badań polegał na sięgnięciu po teksty lollardzkie, te znane lepiej, jak oba przekłady Biblii w Middle English, te znane słabiej, jak kolekcja kazań wernakularnych (*English Wycliffite Sermons*), i takie, które były w ogóle nieznane i czekały na badacza, który się nimi zainteresuje. W przeciwieństwie do wcześniejszych prac poświęconych Wyclifowi i lollardom, przede wszystkim Kenetha Bruce'a McFarlane⁹, Hudson jako pierwsza w sposób systematyczny i kompleksowy zajęła się całym korpusem pism lollardów, które okazały się pierwszorzędnymi źródłami do badań nad genezą lollardyizmu. Wcześniej lollardyzm był badany przede wszystkim w oparciu o teksty kronikarskie, traktaty polemiczne i obfitą dokumentację sądów kościelnych, w których odnotowywano procesy o herezję zwolenników poglądów Wyclifa. Po teksty lollardzkie sięgano sporadycznie i traktowano je jako źródło drugiej kategorii. Badania Hudson diametralnie zmieniły to podejście.

Zanim Anne Hudson przystąpiła do żmudnych badań nad spuścizną literacką lollardów, porządkując stan wiedzy, przygotowując narzędzia badawcze, a następnie systematycznie pracując nad kolejnymi tekstami, stosunkowo niewiele wiadano na temat autorów tych tekstów i okolicznościach ich powstania i transmisji. W świetle jej badań nawet ta skromna wiedza była pełna błędów i luk. W tym zakresie prace Hudson stanowiły swoisty przełom kopernikański. Jej zasługą było opracowanie stanu zachowania większości pism lollardzkich i przeprowadzenie podstawowych badań z zakresu krytyki tekstu. Dzięki jej studiom otrzymaliśmy, często po raz pierwszy, krytycznie opracowane informacje o autorze, czasie i miejscu powstania, a także strukturze tekstu i jego języku. Dociekliwość i erudycję Anne Hudson można dostrzec w każdej jej pracy, niezależnie, czy mamy do czynienia z niewielkiej objętości przyczynkiem źródłoznawczym, czy z tak potężną edycją *English Wycliffite Sermons*. Anne Hudson nie przyjmowała na wiarę stwierdzeń zastanych w historiografii. Zadawała pytania i szukała odpowiedzi, które poddawała pod dyskusję w swoich artykułach źródłoznawczych i wstępach krytycznych do edycji.

⁹ K.B. McFarlane, *Lancastrian Kings and Lollard Knights*, Oxford 1972.

Badaniom Anne Hudson zawdzięczamy znaczące powiększenie wiedzy o grupie lollardzkich pisarzy. Jej prace pozwoliły przede wszystkim zidentyfikować oksfordzkich współpracowników Wyclifa, którzy uczestniczyli w pracach nad przekładami Biblii na język średnioangielski, pisali komentarze do ksiąg biblijnych, a także opracowali różnego rodzaju pomoce dla lollardzkich kaznodziejów. Bez tej pierwszej generacji oksfordzkich wiklifitów, którzy zadbali o przygotowanie tekstów w języku wernakularnym, szybkie rozpowszechnienie poglądów Wyclifa w tak wielu obszarach Anglii nie byłoby możliwe.

Analizując dorobek Anne Hudson można zauważyć, że stanowią go w większości artykuły źródłoznawcze i edycje źródeł zaopatrzone erudycyjnymi wstępami. Wśród jej książek praktycznie nie ma monografii. Mamy natomiast dwa zbiory studiów, na które składają się teksty wydane wcześniej w czasopismach i pracach zbiorowych. Na pierwszą z nich, *Lollards and their Books* składa się zbiór artykułów poświęconych lollardzkim tekstom, ich autorom, treści i transmisji¹⁰. Każdy z nich stanowi zamkniętą strukturalnie i tematycznie całość. W innym zbiorze pt. *Studies in the Transmission of Wyclif's Writings* została zgromadzona większość jej prac poświęconych mechanizmowi kopiowania i rozpowszechniania pism Wiklifa i zwolenników jego poglądów na terenie Anglii i Czech¹¹.

Wśród publikacji Anne Hudson kluczowe miejsce zajmuje wydana w 1988 roku synteza *The Premature Reformation*, która stanowiła pierwsze kompleksowe, a zarazem interdyscyplinarne podsumowanie badań nad dziejami lollardyzmu¹². Już sam tytuł tego studium, traktujący lollardyzm jako „przedwczesną reformację”, wprowadził do dyskursu historycznego nowe pojęcie, które znalazło uznanie wśród większości badaczy. Publikacja tej pracy wyznacza cezurę w studiach nad lollardyzmem. Anne Hudson zaproponowała w niej nowe spojrzenia na lollardyzm nie tylko jako prąd religijny, ale także ruch społeczny i par excellence literacki. Do dzisiaj *The Premature Reformation* pozostaje lekturą obowiązkową dla każdego, kto zajmuje się Wyclifem i lollardami. Można w niej znaleźć systematyczny wykład takich problemów jak pojęcie i geneza lollardyzmu, organizacja tego ruchu, doktryna teologiczna, poglądy na Kościół, państwo i społeczeństwo, działalność kaznodziejska i oczywiście piśmiennictwo.

W studiach nad genezą lollardyzmu, Wyclifem i jego uczniami, Anne Hudson nie była osamotniona. Jej studia wspierali i uzupełniali swoimi pracami inni badacze brytyjscy i zagraniczni. Warto w tym miejscu wspomnieć trzech z nich: Michaela Wilksa (zm. 1999), Jeremy'ego Catto (1939–2018) i Františka Šmahela. Ten pierwszy był znakomitym znawcą pism Wyclifa, a jego studia nad poglądami oksfordzkiego teologa stanowiły dla Anne ważne źródło wiedzy na temat rozwoju doktryny lollardów. Z rozmów, jakie odbyłem z Anne Hudson, wiem, że utrzymywała z Wilksem stałą i żywą korespondencję dotyczącą prowadzonych przez siebie badań. Symbolem jej przyjaźni z Wilksem i szacunku dla jego dorobku jest wydany przez nią zbiór studiów Wilksa, który zaopatrzyła wstępem poświęconym jego studiom nad

¹⁰ A. Hudson, *Lollards and Their Books*, London 1985.

¹¹ Taz, *Studies in the Transmission of Wyclif's Writings*, Aldershot–Burlington 2008.

¹² Taz, *The Premature Reformation. Wycliffite Texts and Lollard History*, Oxford 1988.

Wyclifem¹³. Pracujący na Wydziale Historycznym w Oksfordzie Jeremy Catto był czołowym znawcą dziejów uniwersytetu oksfordzkiego w średniowieczu, m.in. autorem obszernego rozdziału poświęconego Wyclifowi, jego współpracownikom i studentom w *The History of the University of Oxford*¹⁴, a także wielu studiów nad tematem Oksfordu w czasach Wyclifa. Anne szczególnie ceniła nieopublikowany doktorat Catto poświęcony franciszkaninowi Williamowi Woodfordowi i jego polemice z doktryną Wyclifa. Wspomniany już wcześniej František Šmahel stał się dla Anne Hudson współpodróżnikiem w badaniach nad związkami między Wyclifem i Husem, lollardami i husytami. Ze Šmahelem Hudson łączyło zainteresowanie penetracją pism Wyclifa w Czechach końcu XIV wieku i w pierwszej połowie XV wieku. Dla kierunku jej badań nad tą tematyką ogromne znaczenie miał pionierski na gruncie angielskiej mediewistyki artykuł Šmahela poświęcony „drugiemu życiu” Wyclifa w husyckich Czechach¹⁵. Recepcja pism Wyclifa w Czechach jest fenomenem historycznym, który od dawna intrygował badaczy husytyzmu. Oksfordzka uczona była pierwszą badaczką, która, rekonstruuując transfer rękopisów z pismami Wyclifa z Anglii do Czech, zwróciła uwagę na skalę i dynamikę tego zjawiska¹⁶. Jak pisze we wspomnieniu pośmiertnym František Šmahel, studia Anne Hudson nad pismami Wyclifa, z których duża część zachowała się w rękopisach czeskiej proveniencji, w znaczący sposób uzupełniły badania F.M. Bartoša, S.H. Thompsona i W.R. Thomsona, rzucając światło na proces transmisji tych tekstów w Czechach i Europie Środkowej¹⁷.

Anne Hudson była jednym z nielicznych mediewistów brytyjskich, którzy nie zważając na „żelazną kurtynę” i trudności w podróżowaniu po krajach bloku sowieckiego, odbyła wyprawy do Czechosłowacji, a także do Polski. Patrząc na podróże Anne Hudson do Czechosłowacji, a później Czech, można dostrzec w niej drugiego Petera Payne’a, jednego z ostatnich lollardów w Oksfordzie, który jesienią 1414 roku, w obawie przed represjami zbiegł z Anglii i osiadł w Czechach, stając się jednym z czołowych teologów husyckich. Anne nie musiała przed niczym uciekać, a podążając śladami Payne’a, przywiozła ze sobą swój warsztat źródłoznawczy i dociekliwość. Jej prace na rękopisami proveniencji husyckiej umożliwiły rekonstrukcję katalogu prac Wyclifa dostępnych w Pradze na przełomie XIV i XV wieku¹⁸.

¹³ Wyclif. *Political Ideas and Practice*. Papers by Michael Wilks selected and introduced by Anne Hudson, Oxford 2000.

¹⁴ *The History of the University of Oxford*, t. 1: *The Early Oxford Schools*, red. J. Catto, Oxford 1984.

¹⁵ F. Šmahel, „Doctor Evangelicus super omnes evangelistas”. Wyclif’s Fortune in Hussite Bohemia, „*Bulletin of the Institute of Historical Research*”, 43 (1973), s. 186–205.

¹⁶ A. Hudson, *The Premature Reformation*, s. 90, 100–101; też, *From Oxford to Prague. The Writings of John Wyclif and his English Followers in Bohemia*, „*Slavonic and East European Review*”, 75 (1997), s. 642–657. Ostatnio kompleksowo przedstawił to zagadnienie Michael Van Dussen, *From England to Bohemia. Heresy and Communication in the Later Middle Ages*, Cambridge 2015 (*Cambridge Studies in Medieval Literature*, 86).

¹⁷ F. Šmahel, *Anne Hudson (28.8.1938–8.12.2021)*, „*Studia Mediaevalia Bohemica*”, 14 (2022), w druku.

¹⁸ A. Hudson, *The Hussite Catalogue of Wyclif’s Works*, w: *Studies in the Transmission of Wyclif’s Writings*, s. 1–35.

Nie mniej niż eskapadą swojego współrodaka Petera Payne'a i jego drugim życiem w husyckich Czechach, Anne Hudson była zaintrygowana wyprawą dwóch współpracowników Jana Husa, Mikołaja Faulfiša i Jerzego Kněchnica, którzy w 1407 roku przebywali w Anglii, poszukując i przepisując teksty Wyclifa. Wracając ze swojej misji w Anglii przywieźli ze sobą do Czech kolekcję odpisanych dzieł Wyclifa, które były później kopiowane. Obok rękopisów zabrali także kamyk z grobu Wyclifa w Lutterworth. Przywieźli także spreparowany przez Payne'a dokument opatrzony wielką pieczęcią uniwersytetu oksfordzkiego, który potwierdzał ortodoksyjność poglądów Wyclifa. Namacalnym śladem wyprawy uczniów Husa do Czech jest zachowany w Österreichisches Bibliothek rękopis z pismami Wyclifa (sygn. 1294). Wiadomo, że czescy wysłannicy odnaleźli i skopiowali niektóre prace Wyclifa w dwóch rezydencjach lollardzkich rycerzy w Braybrook i Kemerton. Anne Hudson chętnie mówiła o tej misji, a swoich przyjaciół zabierała do tych dwóch miejscowości. W swoich badaniach nad transmisją pism Wyclifa i lollardów podążała śladami czeskich uczonych i studentów, którzy sześć stuleci wcześniej podróżowali do Anglii. Ta pasja poznawcza zaprowadziła ją do Wiednia, Pragi, Brna, Ołomuńca¹⁹, a także Krakowa, gdzie znajduje się sprowadzony z Pragi rękopis z dziełami Wyclifa (BJ 848), a także odpis *Floretusa* (BJ 124), słownika teologicznego sporządzonego przez lollardów jako pomoc kaznodziejska²⁰. To co wiemy o transmisji tekstów Wyclifa z Anglii do Czech jest fascynujące, ale nasza wiedza na temat tego fenomenu jest bardzo ograniczona. Jak trafnie pisała Anne Hudson, niemożliwe jest, aby Kněchnic i Faulfiš mogli przewieźć tak dużo tekstów, które znalazły się w Czechach. Z pewnością po Anglii przemieszczały się inni czescy emisariusze, wykonując misję kopiowania tekstów Wyclifa²¹.

Anne Hudson najlepiej czuła się w czytelnich rękopisów i we własnym gabinecie w Lady Margaret Hall. Nie unikała jednak prac zespołowych. Chętnie inicjowała projekty badawcze i organizowała konferencje, których owocem były fundamentalne zbiory studiów, takie jak *From Ockham to Wyclif*²² czy *Heresy and Literacy, 1000–1530*²³. Ta pierwsza praca, wydana wspólnie z Michaeliem Wilksem, była pokłosiem międzynarodowej konferencji zorganizowanej w 1985 roku przez Ecclesiastical History Society, której przedmiotem był rozwój myśli filozoficznej i teologicznej w XIII–XIV wieku. Drugi zbiór studiów, wydany wspólnie z Peterem Billerem, wychodził naprzeciw nowego nurtu badawczego związanego z interdyscyplinarnymi badaniami nad piśmiennością i jej wpływem na ruchy heterodoksji religijnej. W zbiorze tym znalazły się przeglądowe teksty znakomitych znawców średniowiecznej herezji,

¹⁹ J. Kejř, Rosarius — domnělé dílo slovenského husity, „Studie o rukopisech”, 4 (1975), s. 83–110; tenże, Ještě jednou o Rosariu, „Studie o rukopisech”, 5 (1976), s. 103–106.

²⁰ P. Kras, Recepce pism Johna Wyclifa, s. 241–242; por. J. Wolny, Maurycy Rwaczka i Floretus theologicus w rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej i w innych księgozbiorach, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 27 (1977), s. 5–20.

²¹ A. Hudson, Laicus litteratus: the Paradox of Lollardy, w: *Heresy and Literacy*, s. 236.

²² *From Ockham to Wyclif*, red. A. Hudson, M. Wilks, Oxford 1987 (Studies in Church History, 5).

²³ *Heresy and Literacy, 1000–1530*, red. P. Biller, A. Hudson, Cambridge 1994 (Cambridge Studies in Medieval Literature, 23).

k którzy analizowali zjawisko piśmienności we wszystkich najważniejszych nurtach heretyckich od XI do XV wieku.

Anne Hudson była chodzącą encyklopedią wiedzy o lollardach i ich tekstach. Miała niesamowitą pamięć i z łatwością, bez sięgania po wypisy, potrafiła wskazać miejsca, w których znajdowały się interesujące jej interlokutora problemy. Równie szczegółowa była jej wiedza o rękopisach, nad którymi pracowała. We wspomnieniu pośmiertnym jej uczniowie trafnie określili ją mianem „archiwum”, które wraz z jej śmiercią na zawsze przepadło²⁴.

Obok studiów nad średniowieczną literaturą angielską, największą pasją Anne Hudson była muzyka klasyczna. Zrodziła się ona w rodzinnym domu. W czasach studiów Anne miała okazję, aby rozwijać swoje zainteresowania muzyczne. W krótkiej notce biograficznej umieszczonej na stronach St. Hugh's College w Oksfordzie Anne Hudson wspominała:

Główny obszar moich zainteresowań poza filologią angielską stanowiła muzyka klasyczna. W college'u zabrakło organisty, i z tego względu na drugim roku studiów niespodziewanie musiałam podnieść swoje umiejętności gry i kierowania chórem. Dołączyłam się do chórów w innych college'ach, przede wszystkim do Eglesfield Choir w Queen's²⁵.

Inną pasją były wędrówki piesze. Wspólnie z Pamelą Gradon szczególnie upodobała sobie Pennine Way National Trail, prowadzącą z Edale w Derbyshire do Kirk Yetholm w Szkocji. Ten popularny szlak pieszy prowadzi przez najpiękniejsze krajo-
brazowo tereny Anglii i liczy 429 km. Jak wspomina Profesor Ralph Hanna, wieloletni przyjaciel Anne Hudson, wspólnie z Pamelą Gradon przemierzyła ona cały ten szlak nie jeden raz. Anne lubiła rozmawiać o tych pieszych wędrówkach i dzielić się odkryciami miejsc, które trudno było znaleźć w oficjalnych przewodnikach²⁶.

Jedynie przyjaciele i studenci, którzy byli zaproszeni do jej domu, mogli poznać talent kulinarny Anne Hudson. Anne specjalizowała się w daniach kuchni angielskiej, a — jak zgodnie przyznają jej przyjaciele, gotowała znakomicie. Profesor Ralph Hanna wspomina, że potrawy gotowane przez Anne były jednymi z najlepszych, jakie kiedykolwiek spożywał. Píše także, że Anne miała znakomitą pamięć do dań lubianych przez jej gości i lubiła im gotować to, co sprawiło im przyjemność.

We wspomnieniach jej przyjaciół i uczniów powtarzają się podobne spostrzeżenia, w których mowa jest o jej ogromnej życzliwości i bezinteresownym dzieleniu się wiedzą. Jej koledzy i koleżanki z Lady Margaret Hall wspominają:

Anne łączyła nauczanie, badania i służbę publiczną z wieloma innymi pasjami. Codziennie czytała *The Times*, jej zamiłowanie do muzyki klasycznej było szczególne i głębokie. Była niestrudzoną podróżniczką, zwłaszcza po Europie Wschodniej, choć nie tylko. Zawsze wspaniałomyślna; pewnego razu przywiozła z USA czerwonego kraba zabawkę jako prezent urodzinowy dla córki jednego ze swoich doktorantów.

²⁴ Zob. przyp. 1.

²⁵ <https://www.st-hughs.ox.ac.uk/people/professor-anne-hudson/>

²⁶ Zob. przyp. 3.

Bardzo będzie brakowało jej mądrości, poczucia humoru i niezapomnianej umiejętności odwracania szyku zdania. Wielu zapamięta ją jako uczoną która osiągnęła wielkość w czasach, kiedy tylko nielicznej grupie kobiet się to udało. Ci, którzy mieli szczęście zaliczać się do przyjaciół Anne zapamiętają ją także jako niezwykłą osobę, która posiadała dar obdarzania przyjaźnią...²⁷

Podobną opinię na temat jej życzliwości i wspaniałomyślności wyrazili jej uczniowie i następcy w oksfordzkim English Faculty. W pośmiertnym wspomnieniu piszą, że „jako nauczyciel akademicki i opiekun naukowy wychodziła daleko poza swoje obowiązki i dotyczyło to nie tylko jej studentów i doktorantów, ale każdego, który zwracał się do niej o pomoc”²⁸. Kantik Ghosh, który na uniwersytecie oksfordzkim kontynuuje jej badania nad lollardyzmem, wspomina, że

Anne była zawsze jednym z najbardziej wspaniałomyślnych nauczycieli i mistrzów, i niezłomnie ofiarowała [mi] swój czas i wiedzę. Posiadała dokładną wiedzę na temat rękopisów [które badała], przywołując szczegóły dotyczące foliału i kolumny. Studiowanie pod jej kierunkiem było ogromnym przywilejem. Jej wiedza choć onieśmiała nie odstraszała; była jedną z najbardziej skromnych uczonych, która zawsze zainteresowała myślami i pomysłami swoich studentów, niezależnie od tego jak były niezdane i nieukształtowane²⁹.

Luigi Campi z uniwersytetu mediolańskiego w podobny sposób opisuje życzliwe wsparcie Anne Hudson podczas pracy nad doktoratem poświęconym traktatowi Wyclifa *De sciencia Dei*³⁰.

Podobnych opinii można byłoby przytoczyć dużo więcej, gdyż w istocie każdy badacz, który spotkał się z Anne Hudson, był pod wrażeniem jej zdumiewającej erudycji i pasji badawczej, a zarazem życzliwości i bezinteresowności w dzieleniu się wiedzą. Sam należę do grupy uczniów Anne, którzy mieli ten szczególny przywilej korzystania z nieprzebranych zasobów jej erudycji. Przez cały rok akademicki (1994–1995) studiowałem w Oksfordzie pod kierunkiem Anne Hudson. Brałem udział w jej zajęciach, zwłaszcza seminarium doktoranckim i organizowanych przez nią wykładach gościnnych. W pamięci dużo mocniej utrwaliły się jednak stałe konsultacje, które odbywały się co drugi tydzień w jej gabinecie w Lady Margaret Hall.

²⁷ <https://www.lmh.ox.ac.uk/news/memory-professor-anne-hudson-1938-2021-fba>

²⁸ Zob. przyp. 1.

²⁹ Wspomnienie prof. Kantika Ghosha z 22 września 2022 r. (w posiadaniu autora): „Anne was always the most generous of teachers and mentors, and gave of her time and expertise unstintingly. She also had apparently complete recall of details of manuscripts, down to the folio and column. It was an immense privilege to have been taught by her — her daunting learning was worn lightly, and she was the most genuinely unassuming of scholars, always interested in the thoughts and insights of her students, however clumsy or unformed”.

³⁰ Wspomnienie dr. Luigi Campi z 22 września 2022 r. (w posiadaniu autora): „I met Anne in 2009, during my first stay in Oxford, at a crucial moment in my dissertation on Wyclif, and I immediately benefited from her generous help and thoughtful advice. Over the years, our correspondence kept up regular and dense. I used to submit my many uncertainties to her, receiving in return shrewd guidance, fruitful suggestions, heartening encouragement, and sometimes the consoling admission that, even for, her the conundrum was difficult to solve. I tried to meet her every time I visited Oxford. Nevertheless, I couldn't help but be rather formal with her, to the extent that in recent years she had to firmly exhort me to «drop the 'Prof.'!». I have read and reread — and will reread — many of her pages, always discovering new treasures in the folds of her texts and notes. I will remember her with appreciation and gratitude”.

Profesor Hudson ustalała ze mną tematykę dyskusji, do której musiałem się przygotować. Co pewien czas, oparty na wskazanych źródłach pisałem tekst, który czytała i poprawiała nie tylko pod względem merytorycznym, ale także językowym. Miałem powody do dumy, że moim tutorem od *academic writing* jest oksfordzki profesor i członek British Academy. W trakcie konsultacji często to ja pytałem o różne sprawy, od tak banalnych jak wskazówki bibliograficzne, po bardziej skomplikowane dotyczące zagadnień źródłoznawczych. Wciąż pamiętam naszą dyskusję na temat walki z herezją w średniowiecznej Anglii. Zagałęm ten temat, wyrażając zdziwienie, że różni uniwersyteccy współpracownicy Wyclifa, którzy otwarcie bronili jego potępionych poglądów, bez trudności kontynuowali karierę naukową, a nawet kościelną. Rozmawialiśmy m.in. o karierze Philipa Repyngtona, który w 1382 r., już po wygnaniu Wyclifa z Oksfordu, otwarcie bronił poglądów Wyclifa i protestował przeciwko jego usunięciu z uniwersytetu. W późniejszym czasie stanął przed sądem arcybiskupa Williama Courtenay i został ekskomunikowany, ale mimo to jego kariera kościelna i akademicka rozwijała się bez przeszkód. Najpierw został opatem klasztoru augustiniańskiego w Leicester, a później biskupem Lincoln i kardynałem. Taka przemiana lidera oksfordzkich lollardów w hierarchę kościelnego wydawała się mi się niezwykle. Anne Hudson zwróciła moją uwagę na szerszy kontekst wczesnego lollardyizmu, który był ściśle związany z antyklerykalizmem angielskiego rycerstwa i antypapieską polityką dworu królewskiego. Dzięki tej rozmowie zrozumiałem, że do Anglii XIV i XV wieku nie można przykładać modelu represji antyheretyckich w innych krajach europejskich. Z każdego spotkania z Anne Hudson wychodziłem nie tylko z kilkoma kartkami odręcznych notatek, ale także z teczkami kserokopii wypisów źródłowych, często roboczych wersji edycji, nad którymi pracowała moja Mistrzyni.

We wspomnieniu o Anne Hudson nie mogę pominąć jeszcze jednej historii, która znakomicie ilustruje jej niezwykłą osobowość, z jednej strony życzliwość i gotowość do pomocy, a z drugiej bezkompromisowość wobec absurdów życia naukowego. W 2011 roku zaprosiłem ją do udziału w publikacji materiałów pokonferencyjnych, zamierzając wydać w polskim przekładzie jej tekst o piśmienności lollardów ze zbioru *Heresy and Literacy*³¹. Anne przyjęła moje zaproszenie, a z myślą o polskim wydaniu poszerzyła swój oryginalny tekst³². Przed publikacją zwróciłem się do wydawnictwa Cambridge University Press z prośbą o zgodę na wydanie jej artykułu w polskim przekładzie. Zaczne brytyjskie wydawnictwo było skłonne wyrazić zgodę, ale postawiło warunek uiszczenia opłaty tytułem pokrycia tantiem autorki. Zaproponowana kwota nie była co prawda astronomiczna, ale sama procedura płatności wstrzymałaby na dłuższy czas prace wydawnicze. Kiedy podzieliłem się moimi rozterkami z Anne, podjęła interwencję, dzięki której w ciągu 24 godzin wydawnictwo bezpłatnie udzieliło zgody na publikację polskiego przekładu jej tekstu.

³¹ A. Hudson, *Laicus litteratus: the Paradox of Lollardy*, w: *Heresy and Literacy*, s. 222–236.

³² *Taż*, *Laicus litteratus: paradoks lollardyizmu*, przeł. P. Kras, w: *Kultura pisma w średniowieczu: znane problemy, nowe metody*, red. A. Adamska, P. Kras, Lublin 2013 (*Colloquia mediaevalia Lublinsensia*, 2), s. 153–174.

Formalnie tylko przez rok byłem doktorantem (visiting graduate student) Anne Hudson, prowadząc pod jej kierunkiem badania nad Wyclifem i lollardami. Faktycznie pozostałem jej studentem znacznie dłużej. Myślałem nawet o kontynuowaniu studiów doktoranckich w Oksfordzie i porzuceniu polskich husytów na rzecz angielskich lollardów, którzy dzięki Anne stali się moją nową pasją badawczą. Anne wsparła moje starania o stypendium w St. Hugh, College, w którym sama niegdyś studiowała. Kiedy powróciłem do Polski, nie pozwoliła mi zapomnieć o lollardach, a moje prace poświęcone tematyce lollardzkiej są mocno „naznaczone” jej badaniami, naszymi rozmowami w Oksfordzie i późniejszą korespondencją³³. Przez kolejne ćwierć wieku Anne przysyłała mi egzemplarze swoich nowych publikacji, a także brytyjskich prac, na których szczególnie mi zależało. Co roku otrzymywałem kartki świąteczno-noworoczne z życzeniami dla mojej rodziny, a później, aż do grudnia 2019 roku maile z Season’s Greetings. Brak emaila w 2020 roku był sygnałem, że coś złego dzieje się z Anne. Niestety, w ostatnich latach życia Anne Hudson traciła wzrok. Musiało być to dla niej szczególnie bolesne, zważywszy na jej zaangażowanie w projekt edycji lollardzkiej Biblii, *chef-d’oeuvre* literatury w Middle English.

Anne Hudson zmarła w oksfordzkim szpitalu 9 grudnia 2021 roku w wyniku powikłań spowodowanych zakażeniem koronawirusem. Wiadomość o jej śmierci szybko obiegła grono jej przyjaciół i uczniów, wywołując poczucie ogromnej straty. Zmarła bowiem osoba niezwykle, która, choć trzymała się w cieniu wielkiego świata nauki, była jedną z gwiazd jaśniejących na jego firmamencie. Wraz z jej śmiercią utraciliśmy wyjątkowe „archiwum” wiedzy o lollardach, którego nie zastąpi żadne cyfrowe repozytorium. Jak pisze jej przyjaciel František Šmahel, „w żywej pamięci jej licznych współpracowników i przyjaciół Anne Hudson na długo pozostanie jako autorka przełomowych prac i badaczka o wielkiej pasji, a zarazem skromności, która ma ogromny udział w rozwijaniu międzynarodowych badań nad wczesną reformacją”³⁴.

Bibliografia

- Text and Controversy from Wyclif to Bale. Essays in Honour of Anne Hudson*, red. H. Barr, Ann M. Hutchison, Turnhout 2005.
- F. Šmahel, *Anne Hudson (28.8.1938–8.12.2021)*, „*Studia Mediaevalia Bohemica*”, 14 (2022).
<https://www.st-hughs.ox.ac.uk/people/professor-anne-hudson/>
<https://www.lmh.ox.ac.uk/news/memory-professor-anne-hudson-1938-2021-fba>

Paweł Kras

³³ M.in. P. Kras, Recepcja pism Johna Wyclifa w Czechach i w Polsce w okresie husyckim, w: *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej*, red. A. Barciak, W. Iwańczak, Katowice 2006, s. 218–251; tenże, *Veri et evangelici praedicatores: pierwsi lollardzi i ich wernakularne kaznodziejstwo*, w: *Kaznodziejstwo średniowieczne — Polska na tle Europy. Teksty, atrybucje, audytorium*, red. K. Bracha, A. Dąbrowska, Warszawa 2014, s. 183–206.

³⁴ F. Šmahel, *Anne Hudson*.